

Landskap: ESTLAND Upptecknat av: Herman Andrese og
 Härad: Rickhold Adress: Pelmas
 Socken: Nuckö Berättat av: _____
 Uppteckningsår: 1923-24. Född år _____ i _____

Uppteckningen rör

En färd till Odensholm	1.
En gammal stuga	3.
Om julfirandet.	4.
Midсоммар	
Skörden	5.
Om kreaturen.	5.
Besök av främmande personer.	6
Botemedel mot tandvärk	6
" Mot värten	6
Kreaturen	7.
Urin och dräkten	7.
Visa	7.
Sågen om Nuckö kyrka	8.
	11.

Folklivsskildringar

från Estlands svensk-bygder, av Herman Andresepog Pelmas från Rickhold, Nuckö, Estland, (f. 1904), elev vid Folkhögskolan Hvilan 1923-24.

En färd till Odensholm.

(Odensholm, en ö tillhörande Nuckö socken, belägen en mil ute i Finska viken, med svensk befolkning. Folkmängden är omkring 100 personer.)

Det var 1921 på sommaren, då jag företog en resa till Odensholm, för att taga reda på hur den i verkligheten skulle se ut.

Jag hade förut många gånger hört talas om den, att folket där hade kvar gamla seder och bruk, särskilt när prästen kom en gång om året.

Min resa inträffade just vid en sådan tid då prästen från Nuckö reste dit. Två veckor innan den tiden kommer, göra inte männen annat än bara fiska och gummorna salta och torka. Ty då skola de ha så mycket torkad torsk och strömming som möjligt. När allt i hemmen är i ordning, gå flickorna upp till kapellet och pryda det med kransar och rosor för den storartade högtiden, som väntas.

Dagen innan högtiden skall firas, komma de med flera båtar upp till fastlandet mot prästen, och då bjudes även andra välkomna så många som möjligt. När nu alla ha kommit, så bär det i väg ut till den avlägsna ön. När man kommit till hamnen, så blir man mottagen på bron av mycket folk som alla önska välkommen.

Sedan gammalt är det vanligt att varje gård håller prästen med rum och mat i tur och ordning.

När alla ha vaknat på söndagsmorgon, och var och en har fått mat, så bär det i väg till kapellet som ligger en km. från byn. Då jag kom fram till porten märkte jag att den var mycket enkel och ändå vacker. Ovan för porten står en byst av Luther huggen i sten.

Nu började klockorna ringa samman och jag gick in. Men där voro redan alla bänkar fullsatta, så jag blev tvungen att stå. I detsamma började orgeln brusa, och den vackra svenska sången klingade högt, som jag inte någonsin förr eller senare har hört.

Till nattvarden äro alla som fyllt 18 år tvungna att gå. Efter gudstjänsten samlades folket utanför kapellet, och då märkte jag att alla infödda män hade vita mössor eller hattar på sig. Dessa gingo nu tjugo eller trettio

steg från församlingen och vände sig om och vinkade med huvudbonaderna. Detta betydde att allt folket skulle följa dem till byn.

Då man nu närmade sig byn, tog var och en tre eller fyra gäster med sig hem. Jag kom att gästa på en gård som hette Marks. Där serverades till middag först skalad potatis och torsk, därefter soppa.

På eftermiddagen gick jag ut för att se en kalkstensklippa, på vars topp det finnes märket efter en människofot. Enligt sägnen skall Oden hava trampat det, och därefter tror man att ön har fått sitt namn.

När jag hade beskådat denna, gick jag åter till gården och åt kvällsmat, och på morgonen anträdde jag hemfärden.

Så var min resa slut.

En gammal stuga.

För 70 år sedan hade man enkla och tarvliga stugor i Estland. De voro uppförda av liggande runda timmerstockar, gråa och omålade, med halmtak. Då man stod utanför, kunde man inte tro att folk skulle bo därinne. Men låt oss gå och se vad som finns inom dessa väggar.

Förstugan har stengolv och tre dörrar. Dörren rakt fram leder genom huset, en dörr ha vi till höger, och en till vänster. Vi ta först till vänster, så komma vi in i stugan. Taket och väggarna äro sotiga av röken. Stugan är svagt belyst av tre eller fyra sm fyrkantiga fönster. I nordöstra hörnet står den stora flisugnen. Uppå den ligger en mängd vedträn, som skall splittras under den långa mörka kvällen och användas till belysning.

På bänken vid norra sidan under fönstret, sitter gamla gråhåriga farfar och lappar ett par hemgjorda mjuka läderskor. Under bänken kakla två hönor och en tupp. Tuppen får tjänstgöra som klocka och väcka alla sovande på morgon med sitt kuckeliku. Farmor sitter vid andra fönstret och spinner garn som hon sedan skall väva tyg utav.

Vi skola även gå och titta hur köket är inrättad. Vi öppna dörren, men det är så mycket rök där inne, att vi först måste släppa röken ut genom dörren, innan vi kunna gå in. Kökets tre väggar äro av sten, från den ena väggen tvärs över till den andra gå tre bjälkar, som uppbära stentaket över elden (s.k. rovet), under vilket man torkade kött och fisk. I dessa bjälkar äro två järnstänger fästade, som hänga nedåt, i vilkas nedersta ändar grytorna hängdes.

Sådana stugor som jag nu beskrivit, kan man ännu påträffa på vissa ställen, men de äro obebodda.

Herman Pelmas.

Hvilan den 29 december 1923.

Folkminnen från Estlands svenskbygder, berättade
av Herman Andresepog Pelmas från Rickhöld på Nuckö, elev vid folk-
högskolan Hvilan 1923-24. Upptecknade av I. Ingers 3 januari 1924.

Om julfirandet.

Tre veckor innan julen kom, så måste allting vara tyst. Barnen
är då förbjudna att gå ut och skrika på vägarna.

Så gjorde de allting i ordning, som behövdes till julen. Det första
var ljusen. De gjorde dem av talg som kokades. Så hällades de i ljus-kenan,
så hade de garn av bomull och klippte långa trådar som doppades ner i tal-
gen till det blev ett ljus. De gjorde 40-50 stycken i varje gård, de hade
ingen annan belysning. - De bryggde också öl och bakade bröd av korn.

När julaftonen kom, så gjordes allting rent i stugan. Så släpades
halm in i stugan och finhuggna grankvistar. De som ha julgran, hänga den
i taket. Vid 6-tiden intogo de julen.¹⁾ Så sjungo de en särskild psalm, Gläd
dig du helga kristenhet (nr 124 i gamla psalmboken). De brukade också
sjunga En jungfru född ett barn i dag. Sen när de hade sjungit, så läste
den som var äldst en jultext. När det var gjort, så satte de sig till bords,
så läste de en bordsbön. (Den kan min farmor.) Det mesta de åto, var fårkött.
De hade gröt också, korngrynsgröt, som var av gryn som var malda på en kvarn
som de själva hade i köket. De läste ifrån bordet också. Så när det var
gjort, så satt de och läste tillsammans ur bibeln om vad julen betydde. Och
när klockan tolv kom, så gingo de ut till djuren. Och alla djuren gav de
en bit bröd på julnatten. De tände ljus för hönsen. Så lade de sig, när
djuren hade fått sin brödbit.

På morgonen kl. 5 eller $\frac{1}{6}$ då var alla i rörelse åter. Så skulle de
gå till kapellet. I kapellet hade de julgran. Där utvaldes en man från kom-
munen som läste, och fick lön från kommunen. Och en var utvald till klockare,
det var min farfar. Hanspelade i 32 år i Rosleps kapeäl. När de fingo en
ny orgel, så fick han den gamla till skänks. 1879 blev kapellet ombyggt.
Det var ju mycket enkelt, det gamla, och litet. Det gamla kapellet var av
trä och hade halmtak på sig, och klockstapeln satt mitt på gaveln. De körde
till kapellet i slädar med lyktor. De voro gjorda för 2-3, det var allt som
rymdes i dem.

1) Började.

Det finns sådana, som hade sådan tro, att de skulle göra nånting gott för tomten i huset om julen. De kallade han för "skrätten". De satte ut ett grötfat i logen. Där skulle tomten mest hålla sig. Han skulle ge större gröda och vaktade allting för olyckor. Det gällde ju att vara godvän med han. - Det är en som berättade, när de skulle försöka kalla en sådan åt sig. De skulle gå ut två gånger på nyårsnatten klockan tolv, och den tredje gången klockan tolv. De skulle gå ut där två vägar gå över varandra, och vissla där, och titta åt alla håll. Den första gången syntes bara en eldstrimma, den andra gången ett brinnande hjul som rullade fram, och tredje gången då skulle tomten komma med ett rågax över axeln, glad och leende och leende. När den kom, så gingo de hem och visade han in i logen där han hade sitt boställe.

Trettondag jul, då var det bönemöte i någon av gårdarna, då samlades de dit. Jag vet nu inte mer att säj om julen.

Midsommar.

Nu är det bruk att släpa ihop en väldig hög ris midsommarafton, och tända eld på den. Dit samlas både gamla och unga. För det mesta är det lekar, ringlekar som ha från Sverige kommit, och Gustavs skål. Så ha vi en leksom kallas för Rymd-lek. Alla gamla delta också i den där leken.

Skörden.

När de började in skörden, så gingo de förr och skuro med något som liknar en måne när han kommer. Somliga brukade slå med liar. Det gick ju fortare med liar, och så blev det bruket, att de mest använde liar. Först går den som slår, så går den andre efter och tar opp, så kommer den tredje och binder "naiker" (neker). Tre "naiker" sättas tillsammans, så att ett band slås över ändarna.

Om kreaturen.

De vakade ju, när en ko skulle kalva. Då gingo de var 5te eller 10de minut ner i lagården för att se efter. När kon hade kalvat, så fick hon en brödbit. Ibland lades lite salt i brödbiten. En kvart efteråt så mjölkades kon. Då hade de tagit kalven ifrån henne. De mjölkade i ett ämbar av trä, och samlade den första mjölken som kon gav, och kallade den för färskmjölk, som kokades. Och det åt de på söndagsmorgonen. När kon första gången skulle gå ut, så gjorde de ett kors med käppen i snön, om det var på vintern.

När de kärnade smör, och inte smöret blev någonting av, så hade den tagit smöret, som kom in. Nu försökte de gå till hans egendom och ta någonting, en sten eller vad de fingo tag i.

Besök av främmande personer.

När främmande skulle komma in, som de just inte kände, så var det farligt. Om de lämnade käppen vid grinden, så var det inte farligt. Annars gjorde de tecken.

När man kommer in till någon, så är det inte lovligt att tala om hans egendom och hans rikedom.

Om någon kom in, som de inte visste vem han var, så bjudde de på allt vad de hade, så han inte skulle göra någonting ont. Annars så önskade han en olycka över gården.

Botemedel mot tandvärk.

När de ha tandvärk, så ta de en tegelsten och gör het på spiseln, och binder en handduk om och doppar i vatten och sätter mot det stället där det mest värker. När tegelstenen blir kall igen, så lägges den på spiseln. Och om det inte ger sig med tegelstenen, så ta de en oljesten (som de göra knivarna vassa med) och gör den het och lägger om den en liten klädstycke och smörjer terpentin på, och lägger mot kinden. Det anses som ett mycket läkemedel, och man tappar alldeles tandvärken bort med det.

Mot vårtor.

Vårtor ha de flera medel mot. För det första användes, att man tar lika många stora saltkorn, som vårtor man har, och skall lägga varje saltkorn mot varje vårta. Sen tar man saltet i näven och slungar det i den brinnande ugnen, och skall springa ut, att man inte hör smällen av saltet i ugnen. Så skall vårtorna försvinna.

Ett annat läkemedel är att man tar tråd av linnegarn. Och så skall man göra lika många knutar på den, som man har vårtor. Så skall man doppa den i vattnet och sen skall man gå ut och gräva den ner i jorden på den norra sidan av stugan. Det skall ingen få se eller höra. Så skola de försvinna på det viset. Jag hade nio stycken, och mina tappades på det viset.

Vi skulle talat om, hur man får dem. När det regnar i sådana stenar, som har en grop ovanpå sig, och kommer nära det vattnet, så kommer vårtor av det. Det är mycket förbjudet för barn att gå och leka vid sådana stenar där det finns sådant där vatten.

Mera om kreaturen.

När djuren är sjuka, så gå de till gamla och fråga vad de tycka om det, och de berätta vad de ha gjort.

T. ex. när djuren få för mycket luft i sig, så använda de smör som inte har salt i sig och värmer opp i mjölk och fyller i djuren. Det anses som ett mycket gott läkemedel.

Om kvinnodräkten på Ormsö.

Kjolarna äro rynkade och innehålla 14 alnar tyg. De göra rynkorna på det viset, att när de baka, så ta de alla heta bröd ur ugnen och lägga på på tyget, så bli rynkorna fina på det viset. När vecken äro färdiga, så draga de genom dem två eller tre band som kallas snörbanden. Sen sy de två remmer över axlarna som uppehålla den. Så mitt om sig spänna de en läderrem liksom karlarna. Livet knäppes med 9-10 vita knappar och ärmarna stiga uppåt vid axlarna. På huvudet ha de en hemvävd duk, och innehåller alla möjliga färger. Den knytes fast under hakan.

Håret kammas framtill ned, och dom delar håret i två delar med fingret fingret rakt ifrån näsan opp, mitt över huvudet. Sen flätas det i två flätor som hänga på ryggen ned. De där flätorna äro nedtill sammanbundna med ett grönt eller blått band. När de dra om duken, så hänga flätorna ned längs ryggen, det ha alla på det viset.

På benen ha de röda damasker och sen vita strumpor som räcka till på halva benet. Sen ha dom på fötterna mjuka läderskor som kararna själva göra. I dem där skorna ha de breda band. Dom är flera meter långa. De bindas i två kors framtill och baktill.

När en flicka blir 18 år gammal så blir hon konfirmerad, och skall ha 20 stycken sådana där kjolar. Det är bruk som följer i arv.

Visor på Nuckö-svenska, diktade i vår tid.

Upptecknade av Herman Pelmas, elev vid Folkhögskolan Hvilan

1923-24.

(Till förklaring av dialektorden hänvisas till Wendell & Freudenthals ordbok över de estländsk-svenska dialekterna. (Ann. av I. I-s.))

1. Från Rickholtz herrgård.

Tåga ampman rigera

allman måst giva ära.

Han skälst och han skria

slog folke som kria.

Hail velde gjort gången

var tvungen som fången.

Bräist tårvar med ådrer

och harva med träharvar.

Hos fruana voro hanar

tar ginggo som bära fanar.

Tår banna sin medor

och sko et stor hedor.

Stu flicka var fagor

kare kälge var magor.

Keks eva var aldrat

ga ämand var baldrat.

2. Mats Ekens resa till Höbring:

Goa lyck åt Höbring mon
 att leva i gren skön.¹⁾

Gräft el had Lovisa²⁾

kött sopp fick jag spisa

Min mage blev mätt,

mina ben blevo trött.

Det märkte grais bonden

där fick jag vila på stunden,

para glas limonad.

När som jag kom ned

till Kistingbron

mötte jag två män

och en jungfru

klädda i flor frid full av kärlek

Det var just min kära³⁾

vän Herr Pelmas.

1) Gröna skogen. 2) Gravöl.

3) Nämligen lantbr. Anders Pelmas, fader till upptecknaren.

3. Visan berättar om en gammal man, som gick och tiggde,
 vilkens namn är Hej. Här besöker han en gård vid namn Tälke.

¹⁾
 Ain gång gick ga Hej te Tälke
 med stor skägge ned till bälte.

Tälke mor stog tär med binde

Tälke far kam just ur basta

han tog halka opp och kasta²⁾

aj, aj, aj, tu ga aan.

Solvor krapsaen bakopp hasen.

1) Gamle. 2) Vedträd.

4. En vår visa.

Snart kommer ajn fagra vår
te fröjd åt taj te fröjd åt tår.

Allman väntar ått han tien
te få leva och te få si en.

Tå snioen våre bäre smält
å koildena svåra mot
Så gällt allt står å väntar
te få liv tå opp är uintar.

Sole som är varmest sake
snioen göra te vatten opa take,
hon färgar både grent och blått
å tårkar maren dagge bårt.

Han rale tien kommer haim
ga vinter råjka hon får glaim
Små pigorna kramse ut ur stue
å pojke ära vålde ett hue.

Håla fröjd tår flickana änt på kām
som pojka många baket rān
om ja har kām ajn tole fröjd
ja mångst stycke have glaimd.

He kām ju präktit ut för taj
håla ska man ja ått tår saj
te gå mā tår i ekoen
och triskja samman på loen.

f. Antons Enck - byggen, av Herman Andersson Pelmas
från Rickhold, Nuckö, Antons (f. 1904), elev vid Folk - VI
Högskolan Hviden 1923 - 24.

152

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En sägen om Nuckö kyrka.

Jag skall nu berätta en sägen, som farmor Eva en gång berättade för mig. Farmor Eva kan många sägner från den tiden, då folket ännu var hedningar. En rolig sägen berättar hon om när kristendomen gjorde sitt inträde i landet och folket började bygga kyrkan.

Först hade det sänts ut ett bud, att den som ville ha kyrka, måste anmäla sig, så att man fick veta, huru stor församling det var. Så skulle församlingen utse män, som skulle söka ut en plats, där kyrkan kunde uppföras. De hade sökt ut en plats, den s.k. Monsbacken. Det var just inte ett så lämpligt ställe, men det var ändå det bästa man kunde hitta. Nu började män från alla håll köra dit stenar, ty den skulle byggas av sten. Byggandet började med mycken flit, men inom några veckor kom det ett stort fel, som ingen visste råd för. Det var, allt det, som om dagen blev uppfört, om natten hade blivit nedrivet. De trodde att det var jättarna, som revo ned allt. Nu försökte man att lura jättarna, så man kunde fortsätta, men det lyckades inte. Därför måste man söka en annan plats, men ingen visste, var den skulle vara. Då kom man på den tanken att spänna ett par svarta oxar för en vagn och lasta stenar på. Så fingo oxarna gå vart de ville. Där de stannade, skulle kyrkan byggas. Nå väl oxarna stannade, men stannade på ett sådant ställe, som man inte alls kan uppföra någon byggnad på. Men inte långt därifrån låg en annan backe. Där skulle nu kyrkan byggas. Nu hoppades man, som ordspråket säger, få bättre lycka nästa gång. Men det hoppet slog fel. Det gick som förut. Men nu hade man hittat bot. Man offrade sju tuppars blod där, så blev byggnaden inte nedriven.

Och nu säges det att om sju bröder tillsammans träda in i kyrkan, så skall den ramla ihop.

Herman Pelmas

152

E. Enck

Rickhold

Nuckö

1923 - 24